

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ІНФОРМАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ

Бучок Степан Юрійович

*аспірант кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3712-9636*

Актуальність теми. Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, поставило перед національним правопорядком одне з найгостріших питань сучасної юриспруденції: як у воєнних умовах зберегти змістовно функціонуюче право на інформацію та право на інформаційну діяльність, не жертвуючи при цьому вимогами оборони і національної безпеки. Пошук відповіді на це питання неможливий без системного звернення до міжнародно-правових стандартів, оскільки саме вони утворюють нормативну рамку, в межах якої оцінюється будь-яке внутрішньодержавне обмежувальне регулювання.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правові стандарти забезпечення права на інформацію та права на інформаційну діяльність в умовах воєнного стану являють собою цілісну нормативну конструкцію, що поєднує чотири взаємопов'язані елементи: загальне визнання свободи шукати, одержувати та поширювати інформацію; допустимість її обмеження лише за суворо визначених умов; спеціальний режим дерогації як виняткового тимчасового відступу від окремих міжнародних зобов'язань; міжнародний контроль за тим, щоб такий відступ не перетворився на нівелювання сутності самого права. Базову основу цієї конструкції становлять стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [1], яка гарантує право шукати, одержувати і поширювати інформацію через будь-які засоби незалежно від кордонів, та стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], яка гарантує свободу одержувати і передавати інформацію без втручання органів державної влади. У зв'язку з цим в українському правопорядку додатково кореспондують статті 9, 34 і 64 Конституції України [3]: чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства, свобода збирання, зберігання, використання і поширення інформації має конституційне визнання, а обмеження в умовах воєнного стану допускається лише у межах,

встановлених Основним Законом. Тому міжнародний стандарт постає не зовнішнім факультативним орієнтиром, а нормативною рамкою перевірки внутрішньодержавних рішень.

Пункт 3 статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [1] прямо допускає обмеження свободи інформації, але лише за сукупності трьох умов: встановлення законом, переслідування легітимної мети та необхідності для її досягнення. Отже, міжнародне право не розглядає воєнний стан як самодостатнє виправдання будь-якого втручання в інформаційну сферу. Саме за умов війни вимога законності набуває підвищеного значення: без неї безпековий аргумент легко перетворюється на універсальну формулу легітимації майже будь-якого обмеження. Для права на інформацію це означає недопустимість невизначених і розмитих приписів, за яких особа не може передбачити, які відомості допускаються до поширення. Для права на інформаційну діяльність це означає, що міжнародний стандарт охоплює не лише результат комунікації, а й сам процес збирання, фіксації, опрацювання, передачі та поширення відомостей суспільної значущості. У контексті українського регулювання формальні критерії законності й легітимної мети загалом визнаються, однак безпекові підстави нерідко набувають розширювального змісту, що свідчить про необхідність нормативного закріплення єдиного підходу до перевірки кожного обмеження на чіткість формулювання та неможливість досягнення мети менш обмежувальними засобами.

Центральним вузлом міжнародно-правової конструкції виступає механізм дерогації. Стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [1] допускає відступ держави від окремих зобов'язань лише у випадку офіційно проголошеної надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, лише тією мірою, якою цього вимагає гострота становища, і лише за умови недискримінаційності, несуперечності іншим міжнародним зобов'язанням та належного повідомлення Генерального секретаря ООН. Аналогічна логіка закріплена у статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Є.Є. Борисов слушно наголошує, що міжнародні стандарти дерогації не зводяться до формальної констатації надзвичайного стану, а уточнюються через роз'яснення змісту тез Пакту про «загрози для життя нації» та «гостроту становища» [4]. Це підсилює висновок: в інформаційній сфері воєнний стан не створює автономного простору державного розсуду, а лише активує режим підвищеної міжнародно-правової перевірки підстав, меж і форми втручання. Для України це означає, що сам факт запровадження воєнного стану ще не вирішує питання про допустимість кожного конкретного втручання у сферу інформації. Напруження виникає там, де внутрішнє регулювання не

завжди достатньо чітко розрізняє конституційно допустиме обмеження, галузевий регуляторний захід та власне дерогаційний відступ від міжнародних зобов'язань.

Навіть дерогація не означає можливості усунення базових елементів інформаційної свободи. Комітет ООН з прав людини у Загальному коментарі № 34 [5] наголошує, що свобода поглядів не може бути об'єктом правомірного відступу навіть в умовах надзвичайного стану, а право на свободу вираження поглядів є обов'язковою умовою дотримання принципів гласності та підзвітності. Звідси випливає, що міжнародно-правовий стандарт у воєнний час ґрунтується не на моделі призупинення свободи, а на моделі збереженого ядра права. Для права на інформацію таким ядром є мінімально гарантована можливість отримувати суспільно значущі відомості, необхідні для захисту особи і контролю над владою. Для права на інформаційну діяльність - недопустимість режиму, за якого сам факт збирання і поширення суспільно значущої інформації стає апіорі підозрілою поведінкою. Комітет також вимагає, щоб держави проактивно оприлюднювали інформацію публічного інтересу, забезпечували доступ до неї, мотивували відмови та гарантували механізми оскарження [5]. Отже, навіть у воєнний час держава зобов'язана підтримувати мінімально необхідний рівень інформаційної відкритості й не перетворювати воєнний стан на режим системної непрозорості публічної влади. Саме тут проявляється одна з ключових прогалин українського воєнного регулювання: різний підхід органів влади до обмеження доступу, нерівномірність відновлення відкритості реєстрів і неповна деталізація процедур мотивування відмов.

Стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] дозволяє обмеження свободи інформації лише тоді, коли вони передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві, тоді як стаття 18 тієї ж Конвенції не допускає використання дозволених обмежень не для тих цілей, заради яких вони передбачені. Таким чином, європейський стандарт вимагає перевірки того, чи не використовується воєнний режим для прихованих цілей - адміністративного контролю над інформаційним простором або вибіркового тиску на медіасуб'єктів. Окремим виміром є захист журналістів і професійної інформаційної діяльності: стаття 79 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій наділяє журналістів у зоні збройного конфлікту статусом цивільних осіб, а отже, будь-яке регулювання, що без чітких критеріїв унеможливорює правомірне збирання та поширення суспільно значущої інформації, ризикуює увійти в суперечність із міжнародним гуманітарним правом. Нарешті, цифровий вимір є невід'ємним складником сучасного міжнародного стандарту. Загальний коментар № 34 [5] прямо вказує, що

загальні заборони на роботу вебсайтів та інтернет-платформ не узгоджуються з пунктом 3 статті 19 Пакту, тобто блокування цифрових каналів комунікації у воєнний час має бути контентно конкретизованим, строково обмеженим і підконтрольним. Українське право вже функціонує в цифровому просторі як основному середовищі реалізації права на інформацію, тоді як регулятивна модель його воєнного обмеження залишається частково фрагментарною.

Висновки. Таким чином, міжнародно-правові стандарти забезпечення права на інформацію та права на інформаційну діяльність в умовах воєнного стану утворюють єдину логічну конструкцію, що охоплює: критерії законності, легітимної мети та необхідності обмеження; механізм дерогації як виняткової зовнішньо підконтрольної процедури; принцип збереженого ядра права, яке не може бути усунене навіть в умовах надзвичайного стану; позитивний обов'язок держави підтримувати мінімально необхідний рівень інформаційної відкритості; спеціальний захист журналістів і професійної інформаційної діяльності; та вимогу пропорційності й конкретності будь-яких цифрових інформаційних обмежень.

Співвіднесення з українським правопорядком свідчить, що на рівні конституційного закріплення та визнання міжнародних договорів частиною національного законодавства Україна загалом рухається в руслі міжнародного стандарту. Водночас міжнародно-правова оптика дозволяє виявити системні прогалини, які менш помітні у межах суто внутрішнього аналізу: недостатньо чітке розмежування звичайного обмеження, спеціального воєнного заходу та дерогації; фрагментарність процедур мотивування і перегляду обмежень; відсутність цілісного режиму відновлення відкритості після відпадиння безпекової підстави; неповну нормативну модель цифрових інформаційних обмежень.

Література:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19731019#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 01 січня 1990 року № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Борисов Є.С. Відступ держав від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини: теорія та практика. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.

Одеса, 2020. 23 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/c58fcae2-f4a6-4a12-8026-5256e5bbb269/download>

5. Загальний коментар до статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 11–29 липня 2011 року № 34. URL: <https://docs.un.org/ru/CCPR/C/GC/34>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-77>

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ І ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Данко Антонія Вікторівна

магістр права

Верховенство права та адміністративна юстиція перебувають у складних та динамічних взаємовідносинах, природу яких не можна зводити до простої формули підпорядкування чи протистояння. Ці два явища розвиваються у взаємодії: адміністративна юстиція є одним із каналів реалізації верховенства права, тоді як верховенство права своєю чергою формує інституційну та процесуальну архітектуру адміністративної юстиції [1]. Відтак дослідження адміністративної юстиції крізь призму верховенства права є методологічно необхідним для розуміння як теоретичних засад, так і практичних механізмів захисту прав осіб від свавілля публічної адміністрації. Для України, де реформування адміністративної юстиції та утвердження верховенства права є конституційними зобов'язаннями [6], осмислення зарубіжного та міжнародно-правового досвіду набуває особливої актуальності.

У доктрині прийнято розрізняти формальну та субстантивну концепції верховенства права [2]. Формальна концепція, представлена насамперед ліберальною традицією Хайєка [12], зосереджується на якісних характеристиках норм права: вони мають бути чіткими, передбачуваними, загальними, відкритими та незворотними. У цьому розумінні верховенство права є насамперед інструментом захисту індивіда від непередбачуваного втручання держави, а адміністративний розсуд розглядається як потенційна загроза правовій визначеності. Субстантивна концепція, яку підтримує, зокрема, Венеціанська комісія у своєму Контрольному переліку критеріїв верховенства права [4], йде далі: поряд із формальними вимогами вона передбачає захист конкретних моральних і соціальних цінностей — демократії, справедливості, рівності та основоположних прав людини. Як